

Nestriktā loģika un risku novērtēšana

MĀRIS KRASIŅŠ

LATVIJAS UNIVERSITĀTES MATEMĀTIKAS UN INFORMĀTIKAS INSTITŪTS

2020. GADA 7. NOVEMBRIS

Saturs

- ▶ Varbūtību teorijas pamati
- ▶ Normālais sadalījums un notikumi ar mazu varbūtību
- ▶ Nestriktās loģikas pamati
- ▶ Piederības funkcijas
- ▶ Implikācijas
- ▶ Praktiski nestriktās loģikas uzdevumu piemēri

Pamatjēdzieni

- ▶ Notikums - jebkurš fakts, kuru var konstatēt novērojuma vai izmēģinājuma rezultātā.
- ▶ Par novērojumu vai izmēģinājumu sauc zināmu apstākļu realizāciju, kā rezultātā var iestāties notikums.
- ▶ Par nenovēršamu sauc notikumu, kas iestājas vienmēr, ja ir izveidojusies zināma apstākļu kopa.
- ▶ Par gadījuma notikumu sauc notikumu, kurš, pastāvot zināmai apstākļu kopai, var notikt ar noteiktu varbūtību.

Klasiskā varbūtības definīcija

- ▶ Par notikuma A varbūtību sauc šim notikumam labvēlīgo gadījuma skaita m attiecību pret visu iespējamo gadījumu skaitu n , kas veido pilnu gadījumu grupu jeb pilnu notikumu grupu ($P(A) = m/n$).
- ▶ Nenovēršama notikuma Ω varbūtība ir vienāda ar 1, jo visi gadījumi ir labvēlīgi šim notikumam ($m = n$). $P(\Omega) = 1$.
- ▶ Neiespējama notikuma Ω varbūtība ir 0, jo neviens gadījums nav labvēlīgs šim notikumam ($m = 0$). $P(\Omega) = 0$.
- ▶ Gadījuma notikuma A varbūtība ir skaitlis p , pie kam $0 < p < 1$ vai $0 < P(A) < 1$.

Piemēri

5

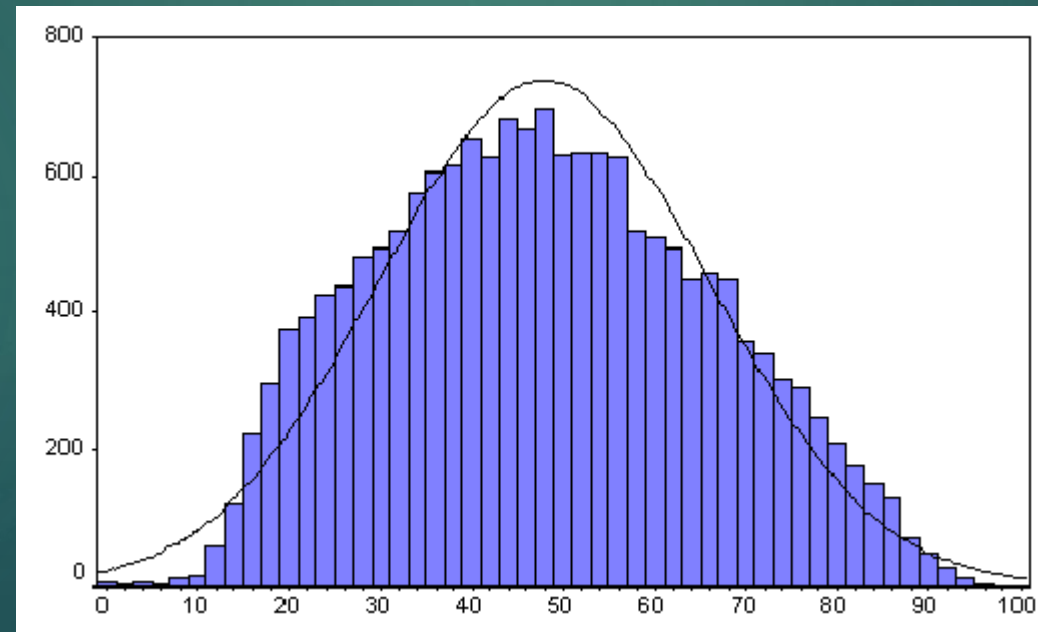
- ▶ Kāda ir varbūtība, metot spēļu kauliņu, uzmet skaitli 5?
- ▶ Kāda ir varbūtība, metot spēļu kauliņu, uzmet pāra skaitli?

- ▶ Grozā ir 6 baltas un 14 melnas bumbas. Kāda ir varbūtība izvilkt baltu bumbu? Kāda ir varbūtība izvilkt melnu bumbu?

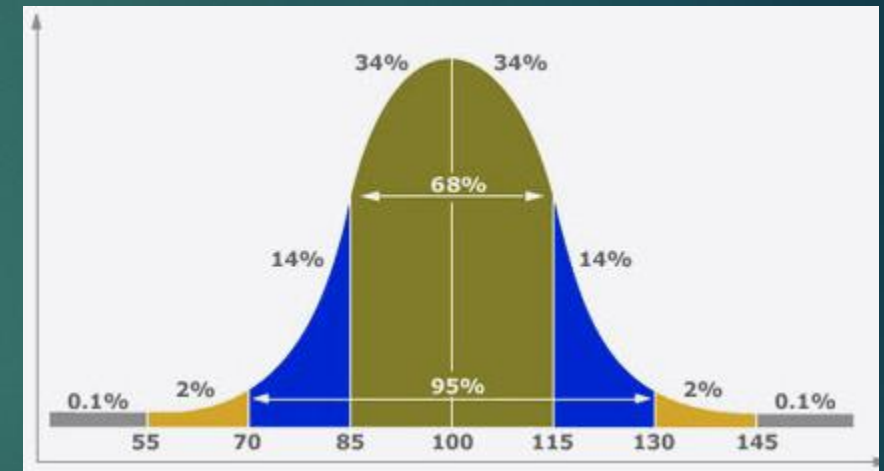
Ekspperimentu un novērojumu datu uzkrāšana un apstrāde

- ▶ Daudzos gadījumos eksperimentu rezultāti vai novērojumu dati ir simetriski, lielākajai daļai datu koncentrējoties ap kopas vidējo vērtību.

Normālais sadalījums

- ▶ Ja lielā, normāli sadalītu datu kopā turpina samazināt intervālu garumus, tad iegūst Gausa līkni. Gausa līknei ir zvanveida forma.
- ▶ Gausa līknei 99,7% (gandrīz visi) datu kopas elementi atrodas trīs standartnoviržu attālumā no vidējās vērtības.
- ▶ Ko nozīmē piebilde, ka statistiskas metodēm iegūtiem pētījumu rezultātiem nekad nebūs 100% ticamība?
- ▶ Gausa līkne parāda, ka vienmēr eksistē notikumi ar niecīgu varbūtību.

Kurš transporta līdzeklis ir drošāks?

8

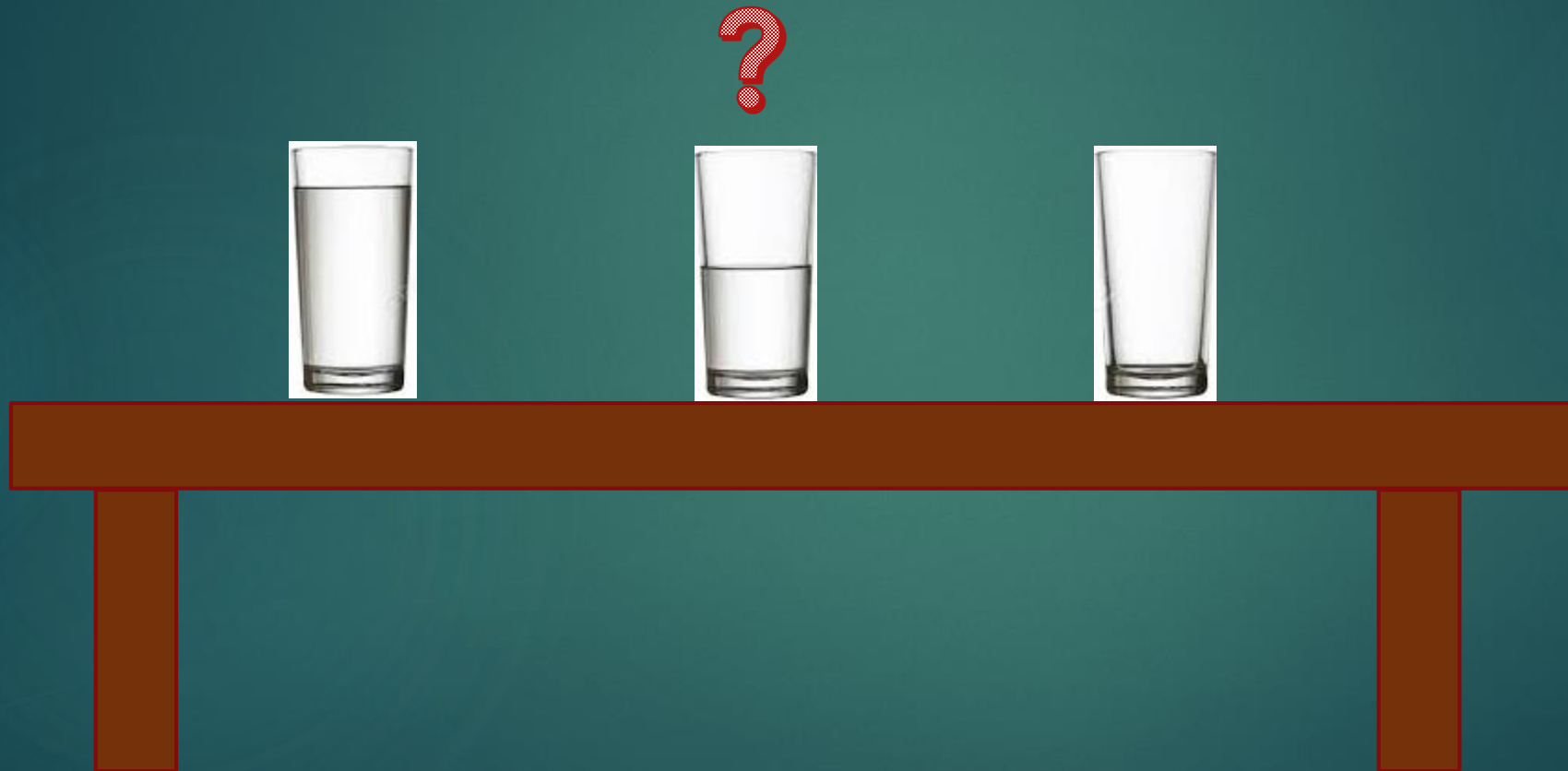
Matemātiskās loģikas pamati

- ▶ Būla algebra: mainīgo vērtības ir patiesuma vērtības **paties** un **nepaties**.
- ▶ Vērtību kopa $\{0, 1\}$. 0 – nepaties, 1 – paties.
- ▶ Būla algebru 1854. gadā ieviesa Džordžs Būls (*George Boole* (1815 - 1864)) savā grāmatā *An Investigation of the Laws of Thought*.
- ▶ Praktiski piemēri: {īss, garš}, {jauns, vecs}, {auksts, karsts}.
- ▶ Vai ar šādām «precīzām vērtībām» ir pietiekami, lai raksturotu lietu stāvokli, īpašības un citus parametrus?

Ikdienas situācija

10

- ▶ Programmētājs dodas gulēt un ņem līdzi:

$\{0, 1\}$
 $[0, 1]$

Nestriktās loģikas pirmsākumi

11

Lotfi Zadē (*Lotfi Zadeh* (1921 – 2017))
1965. gadā publicēja savu pirmo
darbu par nestriktajām kopām.

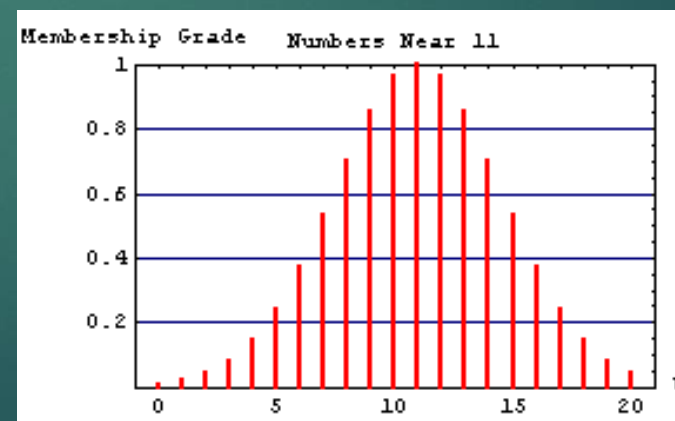
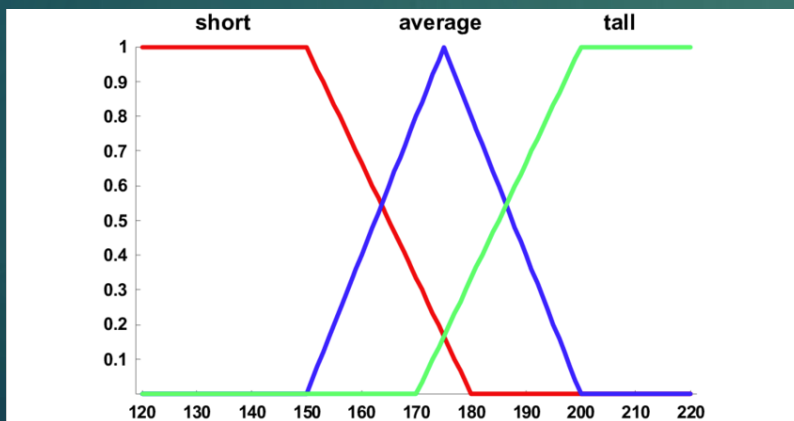
"Fuzzy sets". Information and Control.
1965; 8: 338–353.

1973. gadā viņš izstrādāja nestriktās
loģikas teoriju.

Nestriktās loģikas pamati

12

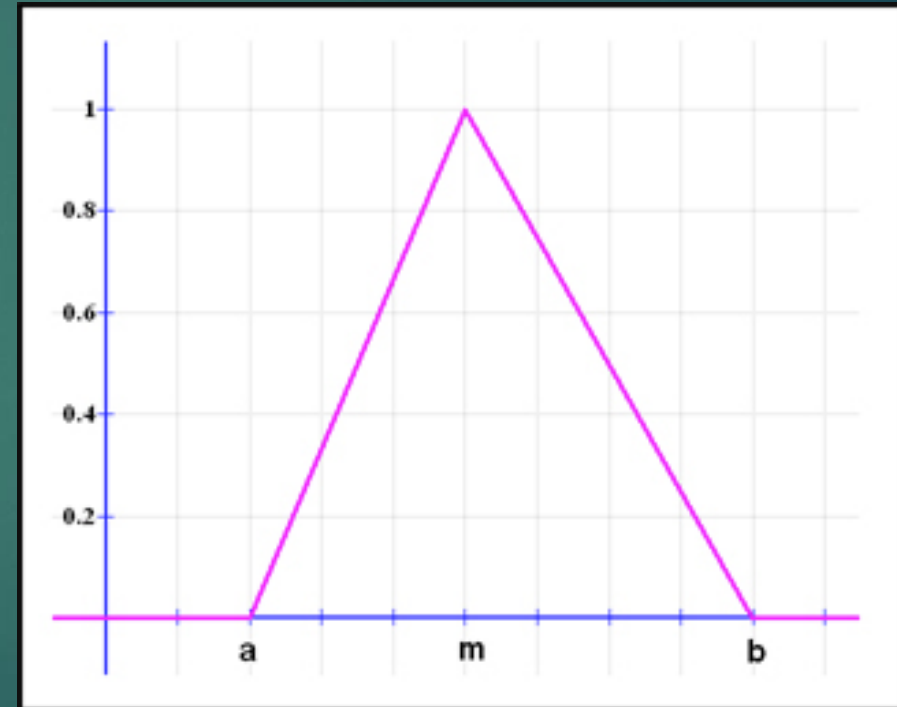
- ▶ L. Zadē ieviesa piederības funkciju, kura pieņem vērtības intervālā $[0, 1]$ visiem kopas A elementiem X .
- ▶ $\mu_A: X \rightarrow [0, 1]$
- ▶ Šāda koncepcija ļauj ieviest papildu vērtības, kas raksturo iepriekš aplūkotās lietu īpašības un citus parametrus, piemēram, {īss, vidēji garš, garš}, {auksts, silts, karsts}.

Piederības funkciju piemēri

► Trijstūrveida piederības funkcija

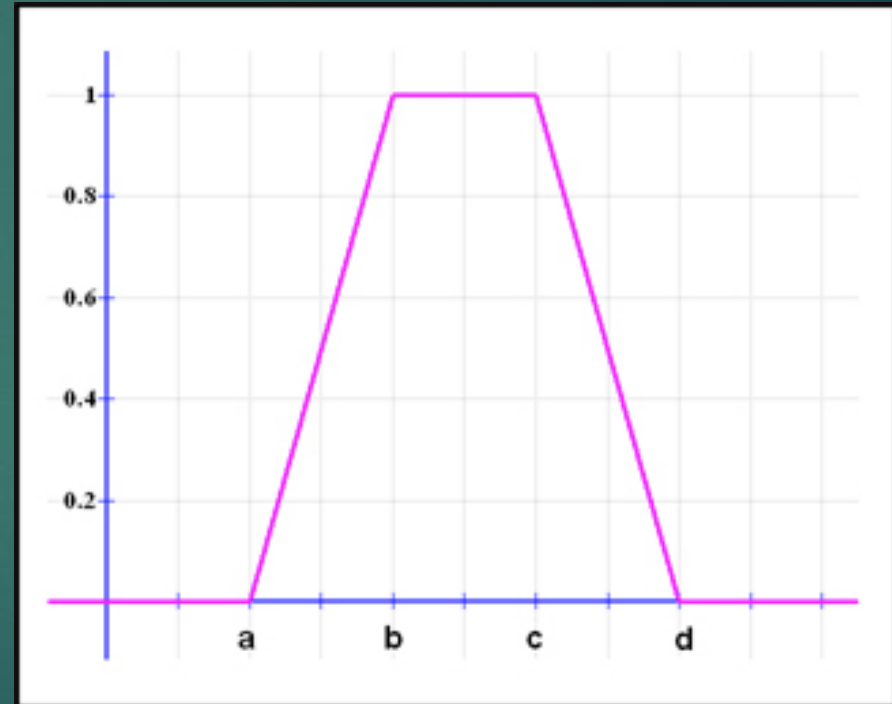
$$\mu_A(x) = \begin{cases} 0, & x \leq a \\ \frac{x-a}{m-a}, & a < x \leq m \\ \frac{b-x}{b-m}, & m < x < b \\ 0, & x \geq b \end{cases}$$

Piederības funkciju piemēri

- ▶ Trapecveida piederības funkcija

$$\mu_A(x) = \begin{cases} 0, & (x < a) \text{ or } (x > d) \\ \frac{x-a}{b-a}, & a \leq x \leq b \\ 1, & b \leq x \leq c \\ \frac{d-x}{d-c}, & c \leq x \leq d \end{cases}$$

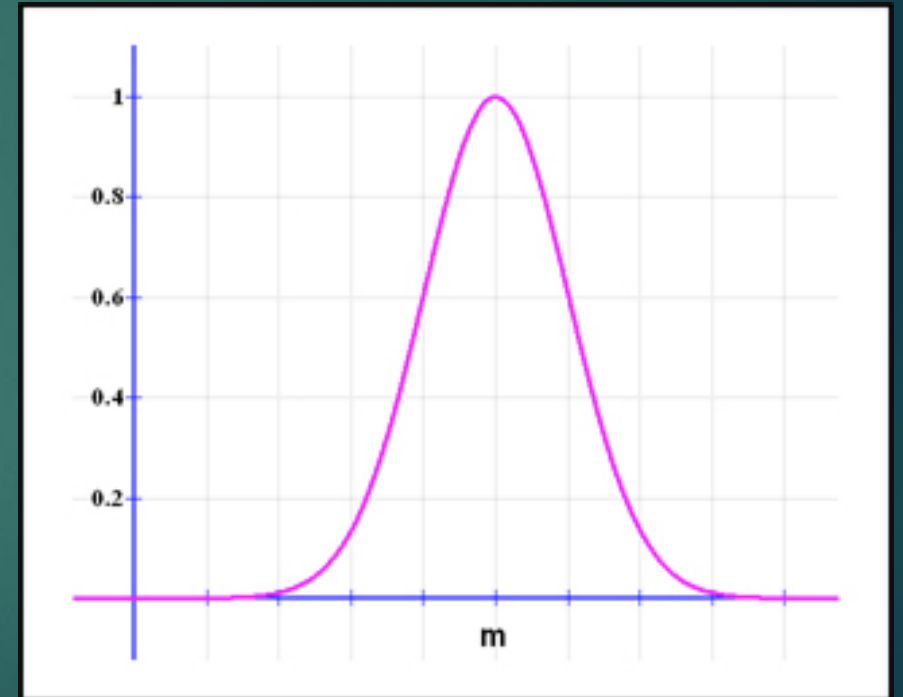

Piederības funkciju piemēri

15

- ▶ Gausa piederības funkcija

$$\mu_A(x) = e^{-\frac{(x-m)^2}{2k^2}}$$

Piemērs ar metamo kauliņu

16

Varbūtība un iespējamība

17

- ▶ Probability and possibility
- ▶ Вероятность и возможность
- ▶ Varbūtību teorijas izmantošanai ir nepieciešami statistiski dati, jāveic eksperimenti.
- ▶ Nestriktās loģikas pamatā ir ekspertu viedokļi, kurus izmanto, ja nepieciešams novērtēt jaunus un iepriekš nezināmus apstākļus vai nosacījumus.

Vēlreiz par programmētāju

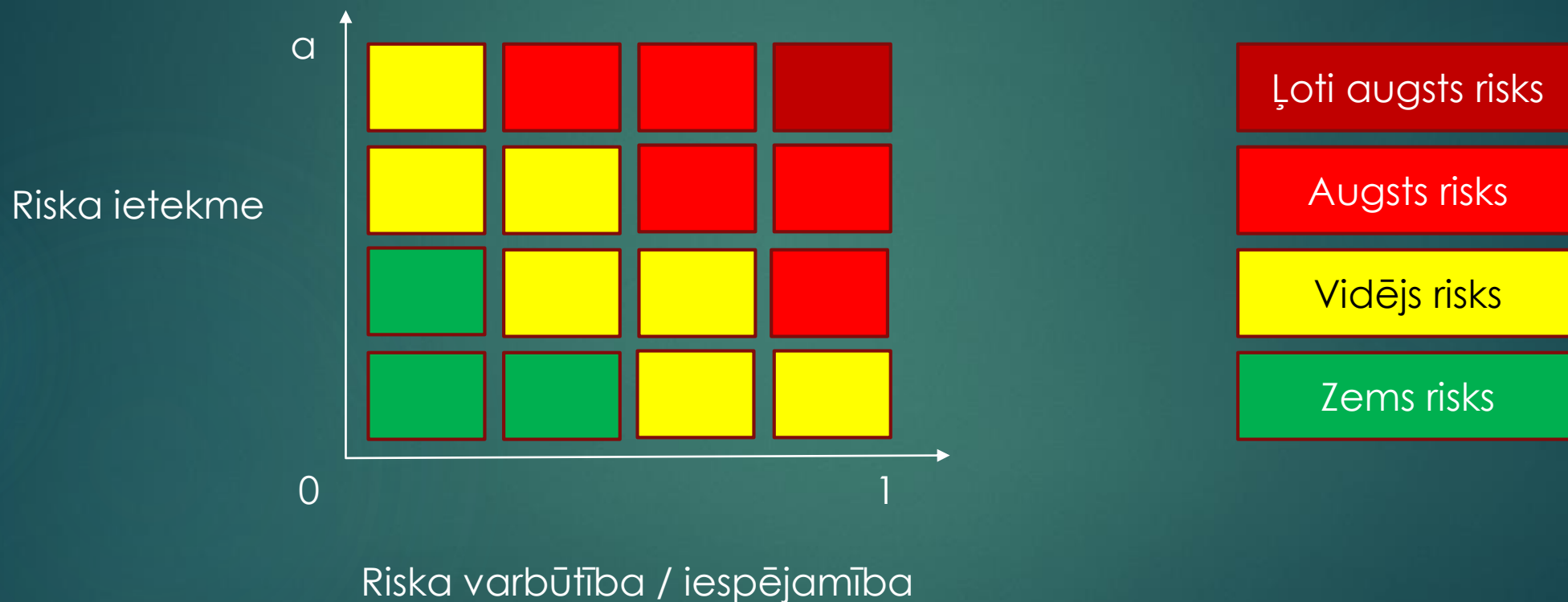
- ▶ Gala mērķis ir noteikt precīzu programmētājam nepieciešamā ūdens daudzumu.
- ▶ Izdertā ūdens daudzums būs atkarīgs no dažādiem ārējiem faktoriem.
- ▶ Sistēmas ietvaros var analizēt vairākus nosacījumus, piemēram,
  - gaisa temperatūru programmētāja guļamistabā,
  - programmētāja labsajūtu,
  - miegā pavadīto laiku utt.
- ▶ Tiek izmantotas implikācijas (ja -> tad).
- ▶ Rezultātu iegūst, izmantojot agregācijas operatorus.

Varbūtība un iespējamība risku novērtēšanā

- ▶ Kredītrisks finanšu industrijā
- ▶ Operacionālais risks
- ▶ Atbilstības risks
- ▶ Projektu riska vadība

Risku novērtēšanas matrica

20

Vairāku viedokļu agregācija

- ▶ Četru ekspertu viedokļu par iespējamem zaudējumiem agregācija.
- ▶ $A_1 = (10, 30, 60)$, $A_2 = (15, 40, 60)$, $A_3 = (20, 35, 100)$, $A_4 = (15, 40, 70)$
- ▶ $A_{vid} = ((10 + 15 + 20 + 15) / 4, (30 + 40 + 35 + 40) / 4, (60 + 60 + 100 + 70) / 4)$
- ▶ $A_{vid} = (15, 36.25, 72.5)$

Paldies par uzmanību!